

Nove knjige

Novi prispevki o Strossmayerjevem življenju in delu

Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, ki je že izdala štiri zvezke Strossmayerjeve korespondence z Račkim, je osnovala novo zbirko, ki bo vsebovala vse javne in tajne spise o kulturnem delu, vse dokumente in vso korespondenco njenega ustanovitelja. Široko zasnovana izdaja, katere prvi zvezek je ravnokar izšel,* temelji v Strossmayerjevi pomembnosti za kulturno, narodno-in cerkvenopolitično življenje Hrvatov.

Gradivo je urejeno kronološko, nabral ga je Ferdo Šišić v arhivih in knjižnicah v Zagrebu, Osijeku, Brodu, Sarajevem, na Dunaju in v Budimpešti. Ni pa mogel črpati iz vatikanskega arhiva, deloma tudi ne iz arhiva Berličevih v Brodu, ki hrani 50 Strossmayerjevih pisem, namenjenih posebni izdaji, obsegajoči ves Berličev arhiv.

Prva knjiga obsega dobo od 1815 do 1859, to je Strossmayerjeva študijska doba, in leta, ko je živel na Dunaju kot gojenec in pozneje kot ravnatelj Avguštineja in dvorni kaplan, ter končno prva leta njegovega škofovanja v Djakovem. Velik del gradiva obsega osebne dokumente, šolska spričevala, vse dokumente in dopise o sprejemu v Avguštinej, o imenovanju za dvornega kaplana in za djakovskega škofa. Za cerkvenopolitično zgodovino so važni akti in pisma o bosanskih frančiškanih in o katoliški cerkvi v Srbiji, ki ji je bil Strossmayer od leta 1851. apostolski administrator. Leta 1859. je bil prvič v Rimu, kjer sta sestavila z Račkim neohranjeno promemorijo za papeža „glede na narod slovenski uopće, a jugoslovenski napose, kako bi imala ga Rimska Stolica njegovati, šta bi imala činiti glede na slovensku liturgiju obojega obreda i glede na novo izdavanje liturgičkih knjiga...“

Ker obsega prvi zvezek dobo absolutizma, je primeroma manj gradiva za kulturno in nacionalno-politično zgodovino, več bodo nudili prihodnji zvezki iz ustavne dobe. A vendar najdemo marsikatere podrobnosti, ki nam osvetljujejo tedanje razmere, želje in cilje politikov, in ki dopuščajo analogne sklepe o slovenskem političnem življenju v revolucijskem letu in v dobi reakcije.

Leta 1846. je bil Strossmayer v družbi Ilircev. Pismo rodoljuba „Zdenčarina“ nam slika kulturne razmere Slavonije, ki niso bile mnogo drugačne kakor v Sloveniji, in vbadanje mladih Ilircev, ki so jih ovirali domači stari konservativci: „... ono malo vatre i ljubavi prama jeziku i domovini u ovih stranah ne dolazi od ozgor, to jest ne dolazi od onih, od kojih bi moralo dolaziti. Prokleta politika i nekakvi potišteni strah i glupa neznanost, skoro sa svimi našimi dostojanstvenici zavladała je...“

V revolucijskem letu je dvorni kaplan Strossmayer posegel v hrvaško-madžarski spor. 30. avgusta 1848 je pisal na ukaz nadvojvode Karla Franca in njegove žene Sofije banu Jelačiću: „Dospio je čas, da Svjetlost Vaša na Mađzare udari i junačkom desnicom svojom kralja, dom i rod naš od bijede oslobodi. Ja dobih danas od previšnjeg mjesta strogi nalog, odmah Vašoj Svjetlosti pisati, da bez ikakog otezanja s vojskom u Mađzarsku stupite...“

Ne vemo, kdaj je Jelačić pismo dobil, a 11. septembra je prekoračil Dravo in tako izpolnil želje in ukaz dvorske kamarile, ki je izrabila hrvaško-madžarski

* Josip Juraj Strossmayer. Dokumenti i korespondencija. Knjiga prva od god. 1815 do god. 1859. Izd. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. Sabrao i uredio Ferdo Šišić. Zagreb 1933. XXIV + 478 str. 4°.

spor za svoje osebne in za dinastične interese Habsburžanov. Jelačićev pohod so navdušeno pozdravili tudi slovenski politiki, ki so mislili, da bo varovala našo narodnost edina in močna Avstrija pod habsburškim žezlom. Ko so šle na uporne Madžare še združene avstrijske in ruske čete (junija 1849), je sodil Strossmayer, da bodo Madžari „doskoro u rog utjerani, jerbo pariski pokret ‚crvenjaša‘ (sic!), u kog su se oni jako uzdali, učini fiasco.“ Protivnikom oktroirane ustave (marca 1849), ki so smatrali rusko intervencijo kot končno zmago absolutizma v Avstriji, je očital politični fanatizem. Spoznal pa je, da Avstrija, „dok je ovaka, nema nikakih garantija budućnosti“, zato moramo širiti povsod ljubezen do naroda, opominjati narod, da so Rusi naši brati in da so njihovi običaji naši običaji. Ker ne moremo spremeniti ruske intervencije, jo moramo izrabiti kolikor mogoče za naše namene: „Naša budućnost je baš u panslavizmu!“ Ob tem sklepu se je menda rimsko-katoliški duhovnik Strossmayer sam zamislil in ga zato podprl s cerkvenopolitičnim razlogom, da bodo Rusi prvi, ki se bodo vrnili „iz raskolništva u naručaj Svete Matere cerkve... prije sigurno nego naši istočni Srbi.“

Čudna pota in zmeda. Iz ilirskega zanesenjaštva smo zaplavalali v dinastično-patriotično čuvstvovanje, iskali v edini, močni in pravični habsburški Avstriji garancije za naš nacionalni razvoj, pot do mogočne in pravične Avstrije — implicite narodne enakopravnosti — pa gre preko krvavo zatrte revolucije. Radetzky, Windischgrätz in Jelačić ter pomoč najbolj absolutističnega vladarja Evrope nam naj osigurajo narodno enakopravnost in svobodo, ki jo hočemo končno zasidrati v — panslavizmu!

Strah pred razpadom Avstrije in pred negotovo usodo, ki bi jo pripravila zmagovita revolucija meščanskemu razredu in redu, strah pred rdečo revolucijo in komuno, o kateri „se svima koješta snivalo“, je naredil iz meščanskih revolucionarcev, ki so se zadovoljili z ustavo, svobodo tiska in nacionalno svobodo, nezavedne podpornike reakcije. Revolucija naj izvije politično in gospodarsko moč iz rok najvišje fevdalne in cerkvene gosposke in jo enakopravno razdeli tudi med meščanstvo. A habsburška dinastična moč in imperij naj ostaneta neokrnjena. Zato smo se veselili zmag Radetzkega nad upornimi Italijani in zmag vsega reakcionarnega orožja.

Leta 1849. je bila Avstriji oktroirana centralistična ustava, ki je zagrebško veče proti volji bana Jelačića ni hotelo priznati in razglasiti. Strossmayer in drugi dunajski Slovani niso odobravalali sklepa zagrebškega veča, menili so, da je oktroirana ustava edina pot k edinstvu Avstrije in da jo morajo priznati in sprejeti tudi Hrvati. Glavna naloga „um aus dem größenteils selbstverschuldeten Schiffbruche wenigstens Einiges zu retten, müssen wir.. bei der nicht mehr zu verhindernden Zentralisation wenigstens die Konzentrierung unserer slavischen Kräfte nicht außer Acht lassen. Bei dem gegenwärtigen Stande der Dinge in der österr. Monarchie, wäre eine südslavische Sonderstellung meines Erachtens sowohl uns als auch unseren Brüdern schädlich, weil sowohl uns als sie schwächend. Auch gegen die oktroierte Verfassung können wir nur mit vereinten Kräften den Kampf glücklich auskämpfen.“

Nekateri Strossmayerjevi oficijelni govori tudi še zrcalijo njegovo politično mišljenje; naj navedem nagovor finančnemu ministru Kraussu (1850), v katerem hvali Jelačića in božjo previdnost, ki sta rešila Avstrijo. Napil je Jelačiću, „der an Spitze eines edlen, mit unbegrenzter Liebe gegen das Erlauchte Kaiserhaus erfüllten, von der Idee eines großen Vaterlandes begeisterten Volkes, die tausendköpfige Hydra der Empörung und des... Bürgerkrieges... durch die Kraft seines Armes zerschmetterte, zermalmte, tötete.“

Oktoirana ustava je vsebovala en člen, katerega so se krčevito oprijeli slovanski politiki, člen o enakopravnosti vseh narodov, ki imajo pravico čuvanja in negovanja svoje narodnosti in jezika. To je zbudilo slovanskim politikom goljufivo upanje, da bodo odkrhnili centralistični in germanizatorični reakciji glavno ost. Enakopravnost narodov, ohranitev Avstrije in habsburškega trona je označil Strossmayer kot „die christliche Idee der Gleichberechtigung“, kot osnovno, resnično krščansko misel od cesarja dane ustave, ki naj bo podlaga za novo ureditev Avstrije. A centralisti in germanizatorji so zlahka obrnili „krščansko idejo enakopravnosti“ v svojo korist. Ko je Strossmayer povabil s hrvaškimi pismom generala Mayerhofferja na instalacijo, je prejel odgovor: „Der höchste Triumph der christlichen Religion und der Kirche besteht ohne dies in der Überwindung der Gentilität.“ Torej bi bili Slovani dobri kristjani, če bi vse „što je naše, pod noge bacili, a Njemštini se kano kakom idolu klanjali,“ je ogorčeno vzkliknil Strossmayer. Rabili sta krščanstvo obe stranki, slovanski konservativni politiki so oznanjali s krščanstvom in kot božjo pravico narodno enakopravnost, centralistični germanizatorji so kazali na drugo nalogo krščanstva, na — Überwindung der Gentilität“. Že avgusta 1851 sta proglasila Mayerhoffer in grof Coronini na dvoru, da je Strossmayer prenapet Ilirec.

Politično življenje je kmalu popolnoma prenehalo, utihnil je tudi boj za narodno enakopravnost, živa je ostala samo še skrb za jezik. Iz te dobe je ohranjena Strossmayerjeva okrožnica (nov. 1851), v kateri pozivlja duhovnike, naj niso samo učitelji naroda v verskih zadevah, temveč tudi „učistoči narodnega jezika.“ Pri nas sta zrušila reakcija in novi absolutizem fantastično ilirščino in prisilila njene zagovornike v slovensko književno delo. —

Iz slovenskih krajev ima prva knjiga samo eno pismo, dopis Društva sv. Mohorja, s katerim so poslali Strossmayerju prve knjige (9. dec. 1852). Zanima nas prvi odstavek pisma, ki se glasi: „Das hohe und bedeutungsvolle Kaiserwort ‚Unitis viribus‘ in seinem schönsten und edelsten Sinne erfassend, hat sich, aufgemuntert durch den h. w. Fürstbischof von Lavant [to je Slomšek] und in Verehrung des in letzter Willensmeinung ausgesprochenen Wunsches des seligen Bischofes von Triest, des hochverdienten Kirchenfürsten Matthaeus Rannicher, eine Anzahl Menschenfreunde und Freunde der slovenischen Nation in der südlichen Steiermark, in Kärnten, Krain und im österreichischen Küstenlande in dem Bestreben geeinigt, zur Förderung unseres heiligen Glaubens, zur Weckung frommer religiöser Gesinnung, zur Begründung und Befestigung der Sittlichkeit und somit zur Bildung frommer, gottergebener Christen und Staatsbürger durch Herausgabe und Verbreitung guter Bücher unter dem slovenischen Landvolke nach Kräften beizutragen.“

Pismo imenuje dva idejna ustanovitelja Društva sv. Mohorja, Matevža Ravnikarja in A. M. Slomška. Slomškov delež pri ustanovitvi je znan, neznan je Ravnikarjev delež, pismo omenja testamentarično izraženo željo. Njegov biograf v Drobtnicah (1858) pravi samo, da je zapustil Ravnikar vse premoženje „milim namenom“. Testament sam menda še ni bil objavljen. Pozna se v pismu tudi vpliv političnih razmer; res je navedel tudi prvi oglas Društva dne 27. julija 1851 kot glavni namen krščansko vzgojo naroda, a vendar je tudi omenil „sovražne moči, ki so ljudstva kovale v verige in tlačile v temo nevednosti in sirovosti“ in vsebuje tudi odstavek, da hoče književnost in jezik obogatiti in olepšati.

Nova je torej krščansko-državljska vzgoja („gottergebene Christen und Staatsbürger“) in izostala je skrb za slovenščino. Ali se je zamislil Strossmayer ob nemškem pismu slovenskega društva, ne vemo, materijalno stran pisma je razumel, poslal društvu 19. junija 1853. leta 40 for. srebra in „so ljubeznivo oznanili, da tako koristnemu društvu radi kot društvenik pristopijo“

Av g. Pirjevec.

Politični razgledi

Vatikan in SSSR

Nil mirari...

Nedavno je vso katoliško Evropo presenetila vest, ki jo je objavil pariški „Le temps“, da se Vatikan pogaja s SSSR za sklenitev konkordata. „L'Osservatore Romano“, uradno glasilo Vatikana, je vest sicer že naslednji dan preklical, vendar pa hkratu prenehal z objavljanjem brezupnih vesti iz SSSR. Dasi so prej vesti iz „nesrečne, gladne“ Rusije zavzemala vsaj polovico prve strani, izginjajo zdaj zmirom bolj v manjše stolpce druge ali tretje strani tega resnega glasila.

Vest, ki je tukaj skušala odkriti najvažnejše probleme vatikanske diplomacije, je važna v dveh ozirih. Vatikansko diplomacijo obdaja predvsem najprej oni sij skrivnosti, ki ga nobena evropska diplomatska šola nima toliko in ki zato vatikanski diplomaciji daje podvojeno možnost uspeha. Drugič pa se s poskusom zblizanja najodločnejših zagovornikov dveh docela nasprotnih si sistemov ustvarja važen trenotek v razpletu evropske politične ideologije, razpletu, ki je v bistvu popolnoma neiskren in kot tak prav gotovo zametek novega ravnotežja v svetovni politiki. Oba sistema sta si dozdej stala nasproti kot absolutni dogmi. Ostaja le vprašanje, koliko more biti sedaj njuno valovanje v oblikovanju nove politične kulture.

Upoštevač rezervo, ki spremlja vsa diplomatska pogajanja, posebno pa še vatikanska, je vendarle možno razbrati one ideološke idejne tokove, ki morejo spremljati ta pogajanja. Predvsem se prvič Vatikan nikdar ni spuščal v pogajanja z novim političnim sistemom, če ga ni imel za stabilnega; drugič je razdelitev sfer v zapadni in srednji Evropi končana bodisi v liberalnem ali klerikalnem smislu in so se ti sistemi vcepili novim političnim oblikam tega dela Evrope kot preizkušene usedline, ki Vatikanu niso več nevarne, ker so konservativne, če ne že reakcionarne, in tretjič zavzema revolucionarni princip, ki ga zagovarja Moskva, še danes ono stopnjo ideološkega razmaha, ki nosi v sebi še mnogo religioznih osti, ki so Vatikanu nasprotne, s katerimi pa Vatikan postopa po starih preizkušanih metodah.

I.

Z mirovnimi pogodbami l. 1919.—1921. se je zaključila doba one evropske politike, ki se je začela v l. 1791.—1793. na barikadah francoske revolucije in v novi Evropi po svetovni vojni ustvarila stanje, ki je kolikor toliko odgovarjalo demokratskemu programu politike devetnajstega stoletja. Moralna pripravljenost za dejansko stanje, ki se je posebno v srednji Evropi izoblikovalo po l. 1919., je bila torej dopolnjena že z borbenostjo devetnajstega stoletja. Saj ji je celo Cerkev po različnih potih pomagala, da se je čimprej znašla in ustalila. Prehod